

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY
21. STOROČIA

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS
– združenie svetských humanistov

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY 21. STOROČIA.

ISBN: 978-80-570-2640-2

9 788057 026402

Zostavovateľ:	PhDr. Roman Hradecký (ed.)
Recenzenti:	prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc. doc. PhDr. Matej Beňo, CSc.
Jazyková korektúra:	PhDr. Ľudmila Šimčáková
Vydavateľ:	Spoločnosť Prometheus – združenie svetských humanistov
Sadzba:	Danielson, s.r.o.
Tlač:	Danielson, s.r.o.
Vydanie:	Prvé
Počet strán:	180
Rok vydania:	2020
Náklad:	500 kusov

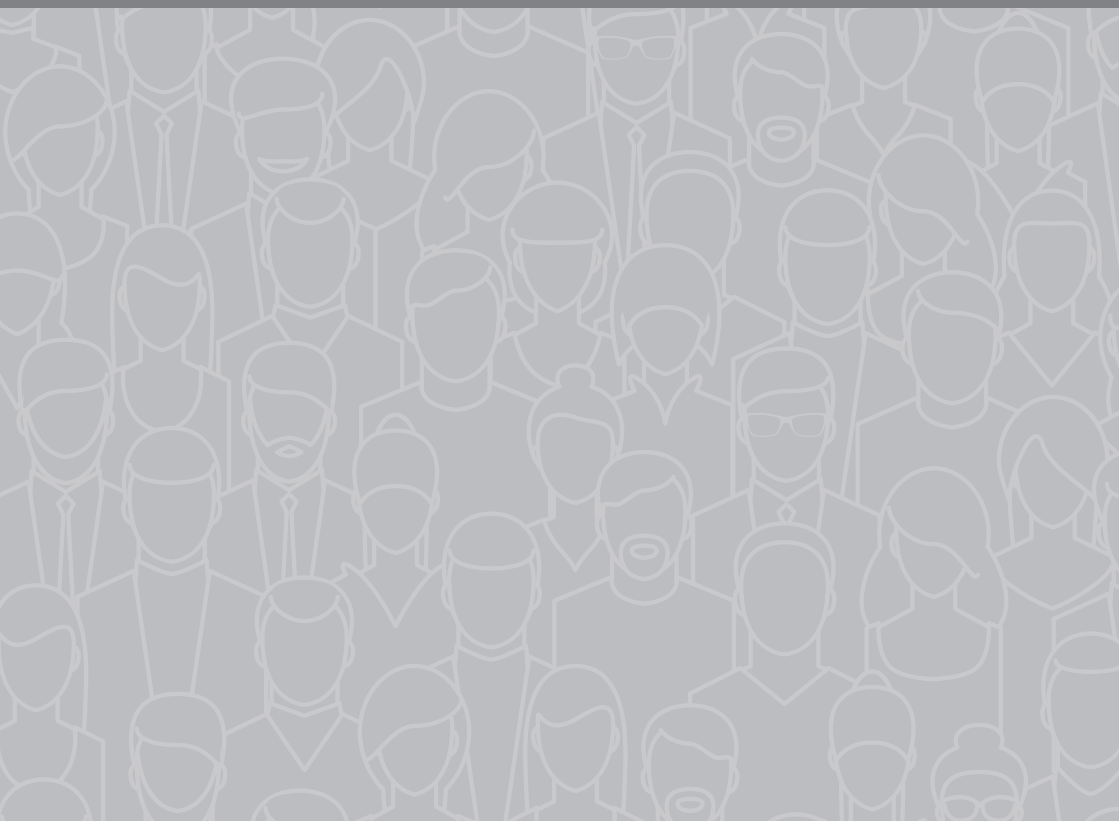
Vydané vďaka podpore Humanists International, nadácie Pantheon Foundation, Jána Miadoka i členským príspevkom, darom a podielu z 2 % daní, ktoré venovali naši členovia a sympatizanti.

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS – združenie svetských humanistov
Pod Bánošom 14 • 974 11 Banská Bystrica
e-mail: office@prometheus.sk • www.prometheus.sk

POSTAVENIE HUMANISTICKÝCH (SEKULÁRNYCH) OBČANOV NA SLOVENSKU A V STREDNEJ EURÓPE

Právnik **Kamil Gawel** vyštudoval právo na Vroclavskej univerzite. Je autorom viacerých publikácií venovaných okrem iného otázkam politického, právneho a mestského myslenia. Na univerzite vo Vroclavi pôsobí ako zástupca šéfredaktora vedeckého časopisu Acta Erasmiana. Od roku 2013 je členom Hlavnej rady Poľskej asociácie racionalistov a podpredsedom Vroclavskej pobočky. Žije vo Vroclavi.

Odluka štátu a cirkvi v Poľsku: právne a spoločensko-politické hľadisko

Abstrakt

Text príspevku sa zameriava na problém oddelenia štátu a cirkvi v Poľsku. Autor predstavuje historickú genézu súčasného modelu týchto vzťahov, ich prístup k normatívnej a spoločensko-politickej perspektíve. Prvá časť stručne predstavuje najdôležitejšie historické epizódy ovplyvňujúce formovanie obrazu Poľska ako „katolíckej“ krajiny. V druhej časti autor uvádza najdôležitejšie normy týkajúce sa názvu problému v poľskom právnom systéme, ktoré zjavne patria do oblasti problémov typických pre ústavné právo. Tretia časť popisuje problém zo všeobecnej, spoločensko-politickej perspektívy.

Abstract

The text of the article focuses on the problem of the separation of state and church in Poland. The author presents the historical genesis of the current model of these relations, their approach to the normative and socio-political perspective. The first part briefly presents the most important historical episodes influencing the formation of the image of Poland as a „Catholic“ country. In the second part, the author lists the most important norms concerning the designation of the problem in the Polish legal system, which clearly belongs to the area of problems typical for constitutional law. The third part describes the problem from a general, socio-political perspective.

Genéza poľského modelu vzťahu štátu a cirkvi

Podľa Piotra Burgoňského môžeme poľský model vzťahu štátu a cirkvi definovať ako koordinovanú separáciu v podtype ním podporovanej cirkvi. Autor popisuje a upozorňuje¹ na skutočnosť, že v niektorých krajinách bola historicky dominantná jedna cirkev (náboženstvo). V Poľsku podľa terminológie Piotra Burgoňského pozíciu „podporovanej cirkvi“ nepochybne zastáva katolícka cirkev. Takýto model vzťahu medzi štátom a cirkvou sa formoval v priebehu historických skúseností,

1 Ako píše autor: „...v niektorých krajinách (napr. v Taliansku, Portugalsku, Španielsku, na Malte, v Poľsku, Bulharsku, Írsku) môžeme hovoriť o situácii schválenej cirkvi. Lebo všade existuje jedna historicky založená popredná cirkev, ktorá je štátom aspoň symbolicky zvýhodnená. Preto sa v ústavách uvedených krajín táto cirkev spomína menovite (v Poľsku, Bulharsku, Španielsku, Taliansku), zdôrazňujúc jej tradície, národný charakter a niektoré preambuly obsahujú rôzne druhy odkazov na Boha. Toto symbolické uznanie spoločensky vedúcej pozície jednej cirkvi alebo konfesie sa premieta do konkrétnej pomoci, ktorá môže spočívať v spolufinancovaní náboženskej výchovy na štátnych školách (v Taliansku, Španielsku, Poľsku) alebo v umožnení občanov previesť časť dane na cirkevné účely (Poľsko, Španielsko)“. Zdroj: https://www.researchgate.net/publication/286929421_Model_e_relacji_miedzy_religia_i_polityka, navštívené 26. 9. 2020.

z ktorých je potrebné brať do úvahy tie najdôležitejšie: obdobie rozdeleného Poľska (1795-1918), keď dvaja z troch útočníkov (Rusko a Prusko mali iné náboženstvo), obdobie druhej svetovej vojny (Nacistická tretia ríša aj ZSSR vykonávali represívne aktivity proti katolíckej cirkvi) a obdobie Poľskej ľudovej republiky (1944 - 1989). Za zmienku však stojí, že vízia Poľska ako katolíckej krajiny má dlhodobú tradíciu – pripomeňme napr. iba postavu Stanislawa Orzechowského (1513-1566), pre ktorého malo byť Poľsko „výlučne katolíckou krajinou“². Bol to však hlas menšiny v Poľsku.

Úlohu katolíckej cirkvi ako „morálnej legitimacy“ zvýraznilo najmä obdobie boja proti komunizmu, keď sa po roku 1989 vytvorili právne a sociálne základy štátu. Vyvrcholením tohto procesu bolo uzákonenie Ústavy Poľskej republiky z 2. apríla 1997, ktorá platí dodnes.

Odluka štátu a cirkvi v Poľsku - právna perspektíva

Najdôležitejším právnym aktom, upravujúcim vymedzený problém, je samozrejme Ústava Poľskej republiky. Vzt'ah medzi štátom a cirkvou je uvedený v § 25 ods. 2: „Verejné orgány v Poľskej republike zachovávajú nestrannosť v otázkach náboženských, filozofických a filozofických presvedčení a zabezpečujú slobodu ich prejavu vo verejnom živote.“³ Vyjadruje takzvanú „ideologickú neutralitu“, ktorú možno považovať za iný výraz, odrážajúci poľskú povahu vzt'ahu štátu a cirkvi.

Poľské orgány (na rôznych úrovniach a rôznych funkčných obdobiach) opakovane porušovali túto „neutralitu“ (čo je dominantný názor v poľskom sekulárnom hnutí), preto by sa táto situácia mala de facto označovať ako „systémové porušenia nestrannosti v prospech uprednostňovania privilegií katolíckej cirkvi“.

Stačí si len pripomenúť všeobecnú účasť predstaviteľov štátu na katolíckych obradoch. Ďalší problém vzt'ahov štátu a cirkvi uvádza ods. 3 čl. 25 Ústavy Poľskej republiky, kde sa hovorí o „autonómii a vzájomnej nezávislosti“ týchto subjektov. Podľa nášho názoru je rozsah porušenia tohto ustanovenia menší.

Odsek 4., čl. 25 Poľskej ústavy je zaujímavý. Zdôrazňuje jeho obsah: „Vzt'ahy medzi Poľskou republikou a katolíckou cirkvou sú určené medzinárodnou zmluvou uzavretou so Svätou stolicou a Poľskom.“ Toto ustanovenie jednoznačne uprednostňuje katolícku cirkev tým, že musí mať uzavretú zmluvu vo forme konkordátu s Poľskou republikou.

Záväzná zmluva tohto typu bola uzavretá pred prijatím súčasnej ústavy Poľskej republiky. Pochádza z 28. júla 1993 (bola ratifikovaná vo februári 1998 – v poľ-

2 STANISŁAW ORZECHOWSKI, latinsky ORICHOVIUS (* 11. 11. 1513 v Prezemyšli, † 1566) bol katolícky kňaz, kanonik, historik, autor politických a náboženských periodík renesancie, ideolog zlatej slobody šľachty. Bližšie: **MARSZAŁ, MACIEJ**: *Stanislaw Orzechowski, In: Leksykon myśliciele politycznych i prawnych* (Lexikón politických a právnych mysliteľov), vydavateľstvo E. Kundera, M. Maciejewski, Varšava 2009, s. 94.

3 Zdroj: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, navštívené: 30. 9. 2020.

skom právnom poriadku ide o „medzinárodnú zmluvu, ktorej ratifikácia si vyžadovala predchádzajúci súhlas“). V poľskom sekulárnom hnutí táto skutočnosť vyvoláva množstvo polemík. Aj keď potvrdzuje odľuku štátu a cirkvi a vzájomnú autonómiu týchto sfér, sú v nej ustanovenia, ktoré podľa názoru niektorých komentátorov príliš zvyhodňujú katolícku cirkev.

Otázny je napríklad článok 12 tejto zmluvy: V rámci neho: „...štát zaručuje, že verejné základné a stredné školy a materské školy, ktoré riadia orgány štátnej správy a samosprávy, organizačne dávajú prednosť tomu, aby sa záujemcovia učili náboženstvo v rámci vyučovania v škole a v materskej škole.“

Náboženstvo v školách bolo zavedené už v roku 1990, ale ustanovenia konkordátu (a ústavná povinnosť Poľska takýmto spôsobom regulovať vzťahy so Svätou stolicou) jednoznačne posilnili právnu ochranu náboženskej výchovy na verejných školách. Za zmienku tiež stojí podrobnosti o fungovaní hodín katechézy v poľských školách. Pri ich opise Rafał Chabasiński upozorňuje na skutočnosť, že poľské orgány išli nad rámec doslovného znenia ustanovení v konkordáte.⁴

Uvedené okrem iného znamená, že riaditeľ školy má v prípade katechéta oveľa menšie možnosti ovplyvniť jeho konanie ako v prípade iných učiteľov. Musíme tiež poznamenať, že v našich aktivitách sa zaoberáme aj počtom hodín náboženstva týždenne. Na splnenie ustanovení zmluvy by podľa nášho názoru stačila jedna hodina.

Ďalšími kontroverznými ustanoveniami konkordátu sú: povinnosť štátu financovať dve katolícke univerzity (článok 15). Ide o Pápežskú teologickú akadémiu v Krakove a Katolícku univerzitu v Lubline. Kritizované sú aj ustanovenia dohody obsiahnuté v článku 16 a článku 17 zmluvy – upravujú fungovanie vzťahov štátu a cirkvi v armáde, vo väznicach a nemocniciach. Aj tu máme do činenia s príliš horlivými štátnymi orgánmi – hoci sa zaviazali udeľovať vojenské hodnosti kaplánom – skutočnosť, že vojenský poľný biskup dostáva hodnosť generála, a vojenský kapláni hodnosti dôstojníkov, je zo strany štátu štátnych orgánov „gestom dobrej vôle“.

Pri komentovaní právnych súvislostí vzťahov medzi štátmi a cirkvou stojí za to poukázať aj na normu obsiahnutú v článku 196, ktorá sa viaže na tzv. trestný čin „rúhania sa, honobenia náboženských symbolov“. Obsah tohto ustanovenia je: „Kto urazí náboženské cítenie iných ľudí tým, že verejne urazí predmet náboženského uctievania alebo miesto určené na verejné vykonávanie náboženských obradov, bude potrestaný pokutou, obmedzením slobody alebo trestom odňatia slobody až na dva roky“. Ako naznačujú predstavitelia vedy o trestnom práve,

4 Autor o tom píše nasledovne: „Je potrebné pripustiť, že vláda v praxi prenechala priestor rozhodovať cirkvi o tom, čo sa bude vyučovať na hodinách náboženstva. Program vyučovania určuje cirkev, v najlepšom prípade ho predkladá príslušnému svetskému orgánu. Základným kritériom prijatia na náboženstvo je povolenie diecézneho biskupa. Požiadavky ako napríklad pedagogická príprava, mali byť podľa ustanovení konkordátu predmetom ďalších opatrení. Dohoda zaväzujúca učiteľov náboženstva mať primerané pedagogické vzdelanie bola uzavretá až v roku 2016.“ Zdroj: <https://bezprawnik.pl/konkordat-w-polsce>, navštívené: 30. 9. 2020.

spáchania tohto trestného činu sa možno dopustiť gestom, kresbou, slovom alebo písmom. Chránený predmet bohoslužby zohľadňuje špecifickosť daného náboženstva - v prípade katolíckeho náboženstva je to napríklad hostia alebo kríž.⁵ Poľské sekulárne kruhy už roky protestujú proti prítomnosti tohto nariadenia v poľskom právnom systéme. Prípady bývalého hovorca poľskej vlády a vydavateľa týždenníka Nie Jerzyho Urbana⁶ a speváčky Dody⁷ sú jedným z najslávnejších prípadov začatia trestného stíhania podľa tohto článku.

Odluka štátu a cirkvi v Poľsku - sociálno-politická perspektíva

Jednou z najčastejšie diskutovaných tém v kontexte ideologickej neutrality Poľska je prítomnosť katolíckeho kríža v plenárnej sále dolnej komory parlamentu Sejmu.

Vedie sa polemika ako sa s tým vyrovnat'. Jeden z názorov tvrdí, že je to iba

5 Takto tento problém opisuje napríklad Marek Bojarski: Kapitola XXXIII. Trestné činy proti slobode svedomia a náboženského vyznania, In: BOJARSKI, MAREK (ED.): Hmotné trestné právo. Všeobecná a konkrétna časť, Wrocław 2015, s. 495.

6 JERZY URBAN (*1933), bol v rokoch 1981-1989 hovormcom vlády Poľskej republiky a preslávil sa ako majster propagandy. V súčasnosti je vlastníkom a hlavným redaktorom satirického antiklerikálneho týždenníka NIE. Je doyenom poľského verejného antiklerikalizmu. Jeho najkontraverznejším textom bol článok v týždenníku NIE z roku 2002 pod názvom: „Obwožne sado-maso“. Otvorene v ňom kritizoval pôsobenie pápeža Jána Pavla II. vo funkcii vzhľadom na jeho veľmi zlý zdravotný stav, pričom ho nazval viacerými prívlastkami – starodávny idol, umierajúci starec, Brežnev z Vatikánu, živá mŕtvola a pod. Za tento článok bol veľmi kritizovaný a poľskými súdmi odsúdený za úrážku náboženského presvedčenia k finančnej pokute. Jerzy Urban sa odvolal k Európskemu súdu pre ľudské práva.

Za ďalší článok vo svojom týždenníku NIE – Boh umiera na starobu s karikatúrou Ježiša Krista – mu bola súdom udelená doslova likvidačná pokuta pokuta (spolu so súdnymi trovami vo výške 150 000 PLN (viac ako 33 000 €). Ide o najvyššiu sumu, akú kedy poľské súdy nariadili ako pokutu za trestný čin úrážky náboženského čítania (článok 196 trestného zákona). Odôvodnenie rozsudku bolo bizarné, pretože je veľmi ťažké nájsť akúkoľvek kritiku objektu náboženskej úcty a viery, vyjadrenú „urážlivo, hanlivo a ponižujúco“ pri pohľade na nežnú karikatúru zobrazujúcu ohromeného či prekvapeného Ježiša – vid'. Príloha článku. V obnovenom konaní ten istý okresný súd pre Varšavu-Mokotów, 8. októbra 2020, oslobodil Jerzyho Urbana spod obžaloby za úrážku náboženského čítania zverejnením obrazu prekvapeného Ježiša Krista. Rozsudok nie je právoplatný.

7 Speváčka DODA (vlastným menom DOROTA RABCZEWSKA-STĘPIEŃ (*narodená 15. februára 1984) je speváčkou, skladateľkou, herečkou, producentkou a sociálnou aktivistkou. Jej činnosť je široko komentovaná v médiách, okrem iného kvôli jej morálnym škandálom a pomerne kontroverznému obrazu. Je držiteľkou dvoch európskych hudobných cien MTV. Mnohokrát bola zaradená do rebríčka najplynnejších poľských žien a na zoznam najcenejších hviezd poľského šoubiznisu. V roku 2008 ju CNN uznala za jednu z desiatich najslávnejších Poliek.

V auguste 2009 sa Doda v rozhovore pre noviny Dziennik vyjadrila, že podľa jej názoru aj keď Biblia obsahuje veľmi dôležité prikázania a príbehy, ktoré u detí budujú systém hodnôt, je pre ňu ťažké uveriť v niečo, čo sa nepremiata do skutočnosti. Argumentovala napr. tým, že Biblia popisuje stvorenie sveta za sedem dní a o dinosauroch nie je v nej ani zmienka. Na otázku či verí viac na dinosaurov ako v Bibliu Doda odpovedala: „Verím v to, čo je. Existujú dôkazy o tom, čo nám priniesla naša matka Zem počas vykopávk. Je ťažké uveriť niekomu, čo sa namazal vínom, niečo si zapísal a údil nejaké bylinky.“ Za tieto výroky s ňou poľská televízia pozastavila spoluprácu a Okresný súd vo Varšave-Mokotów ju v januári 2021 potrestal pokutou 5 000 PLN za úrážku náboženských citov. Po prehrách v odvolacom procese podalal Doda sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva, ktorý prípad prijal na posúdenie v septembri 2017.

symbolické znázornenie jedného náboženstva. Vo verejnom priestore sú formulované rôzne názory na riešenie tohto problému: od odstránenia kríža až po pridanie symbolov iných náboženstiev.

Iná polemika sa týka spôsobu ako bol tento symbol umiestnený na stenu parlamentu. Kríž do rokovacej sály Sejmu umiestnili nad vstupnými dverami svojvoľne dvaja poslanci parlamentu bez akýchkoľvek konzultácií a predchádzajúcich dohôd. Zavesili ho tam v noci z 19. na 20. októbra 1997 – takže jeho prítomnosť na tomto mieste sa zistila pomocou metódy *fait accompli* (postavenie druhých bez rokovania a upozornenia pred hotovú vec – poznámka prekladateľ'a). Napriek tomu, v súčasnosti až 65 % respondentov podporuje ponechanie kríža v miestnosti Sejmu.⁸

Ďalším príkladom spoločenského a politického života, ktorý v poľskom sekulárnom hnutí vyvoláva veľké kontroverzie, je skutočnosť, že predstavitelia štátnych orgánov sa zúčastňujú cirkevných obradov. V Poľsku je to od pádu komunistického systému bežná prax. Na tomto type obradu sa zúčastnili aj predstavitelia ľavicových vlád. Od prevzatia vlády stranou Právo a spravodlivosť sa zaoberáme prístupom predstaviteľ'ov štátnych orgánov s mníchom z Torune – Tadeuszom Rydzykom. Najvyššie štátne orgány sa zúčastnili napríklad na oslave narodenín jeho rozhlasovej stanice.⁹

Na záver sa zmienime o veľmi kontroverznej právnej poločke - právo na slobodu svedomia. Podľa § 39 zákona o povolání lekára a zubného lekára môže lekár odmietnuť vykonať zákrok, ktorý je v rozpore s jeho presvedčením.¹⁰ V praxi to ovplyvňuje hlavne reprodukčnú sféru, teda problém potratov a antikoncepcie. V súvislosti s potratmi je najväčším problémom rozsiahle uplatňovanie tejto klauzuly gynekológmi v určitých regiónoch. V súvislosti s antikoncepciou stojí za zmienku riešenie zavedené súčasnou vládou v súvislosti s potrebou vypísať recept na tzv „tabletku nasledujúceho dňa“.

Náš príspevok ukončíme poznámkou, že bez ohľadu na formálne alebo oficiálne vzťahy sa poľská spoločnosť rýchlo liberalizuje. Pred dvoma rokmi bol veľmi populárny film „Klerus“. Zaoberá sa témou ukrývania prípadov pedofilov v katolíckej cirkvi. Okrem tohto aspektu kritiky všeobecne rozvinul niečo, čo by sa dalo označiť ako „ľudový antiklerikalizmus“, s poukazaním na bohatstvo a vplyv duchovenstva.

8 Zdroj: <https://dorzeczy.pl/kraj/125169/co-sadza-polacy-o-krzyzu-w-sejmie-wyniki-badania-sa-jasne.html>, navštívené 28. 09. 2020.

9 TADEUSZ RYDZYK (*1945) je poľský katolícky kňaz, redemptorista, mediálny podnikateľ, zakladateľ a riaditeľ kontroverzného, ale vplyvného, Radia Maryja. Má prezývku *Otec riaditel'* (*Ojciec Dyrektor*). Zdroj: <https://natemat.pl/256665,fil-m-pis-tancy-na-urodzinach-radia-maryja-abba-ojciec#>, navštívené 28. 09. 2020.

10 Zdroj: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000514/U/D20200514Lj.pdf>, navštívené 29. 09. 2020.

Príloha článku:

Zobrazenie „prekvapeného Ježiša Krista“ formou tzv. zákazovej značky na titulnej strane satirického antiklerikálneho týždenníka NIE Jerzyho Urbana, ilustračne uvádzalo článok pod názvom Boh zomiera na starobu. Za uverejnenie tejto karikatúry bol odsúdený Jerzy Urban pre tresný čin úrážky náboženského cítenia na likvidačnú pokutu vo výške viac ako 33 000€.

Počas obnoveného konania dosiahol Jerzy Urban oslobodzujúci (zatiaľ neprávoplatný) rozsudok, ktorý sudkyňa Katarzyna Balcerzak-Danilewicz odôvodnila nasledovne: „V tomto prípade dochádza ku konfliktu dvoch ústavných slobôd: slobody svedomia a náboženského vyznania a slobody slova a prejavu. Uvedené si vyžaduje, aby sa so všetkými obmedzeniami slobody prejavu zaobchádzalo ako s výnimočnými a s výhradou obzvlášť dôkladnej kontroly zo strany štátu.“

Podľa súdu čin Jerzyho Urbana „i keď nepochybne v tomto prípade urážal city obeť, v tomto prípade (...), nebol úrážkou obrazu Ježiša Krista a s ním spojeného kultu Najsvätejšieho srdca Ježišovho. Sporná ilustrácia zverejnená v týždenníku NIE, hoci nejde o umelecké dielo, je rozhodne výrazom umeleckého prejavu. Umelecký prejav – maľby, sochy, inštalácie, filmy, fotografie, scénografie divadelných hier i karikatúry – vyvoláva, vyvolával v minulosti a pravdepodobne vždy bude vyvolávať u publika rôzne kontroverzie.“